

ТРЯБВА ДА СЕ БОРИМ ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО – ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ИДЕИ НА КОРЧАК ОТ ПЕРСПЕКТИВАТА НА ОМБУДСМАНА ПО ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Марек Михалак

Омбудсман по правата на детето – Полша

Резюме. Отговорността днес се превръща в основен възпитателен, социален, културен и политически проблем. Няма съмнение, че периодът на особено развитие на защитата на детето датира от XX век и продължава до днес. Начало слагат призивите и новаторските възгледи върху възпитанието на децата на шведската педагожка и феминистка Елен Кей, прокламирала XX век като „век на детето“. По-късно идват идеите, творчеството и преди всичко практическата дейност на Януш Корчак. Корчак още приживе се беше произнесъл по въпроса за закрилата на децата: „Наред със защитника, който познава параграфите на писаните закони, аз настоявам да бъде отредено място за възпитателя, който познава тайните на неписаните закони“, като че обявявайки се за установяването на институцията Омбудсман по правата на човека. Правата на детето са наша обща отговорност – на управляващите, на наблюдаващите органи, учените, неправителствените дейци, учителите, възпитателите. Не може да не се борим за тях, да не настояваме за тях, за да не се изправим един ден пред дилемата, която поставяше Ирена Сендлер – една от най-големите между нас, наградена от самите деца през 2007 г. с Ордена на усмивката: „А какво направи светът? Великите сили? Светът мълчеше! А мълчанието понякога означава да се съгласиш със ставащото“.

Keywords: rights; child; subject; pedagogy; Korczak; Sendlerowa; ombudsman

Отговорността днес се превръща в основен възпитателен, социален, културен и политически проблем. Тя има различни измерения. Говорим за отговорността за света, който създаваме, изграждаме, оставяме на своите деца. Имаме предвид мъдрата отговорност спрямо децата, но и отговорността като възпитателна идея – отговорността на детето. Както казват изследователите на детската възраст, детето все по-трудно и с по-голяма отговорност изгражда своята биография.

Не е трудно да забележим голямата, принципна и наложителна промяна в похода към детето, към неговата личност, неговите права, правата на детето човек.

Днес говорим за субектност на детето, за правната и социалната позиция, която се осъществява в последните столетия. Преди векове Аристотел определяше детето като „непропорционална спрямо възрастния човешка ларва, пълна с несъвършенства и недостатъци...“⁽¹⁾. Свети Августин, на свой ред, утвърждаваше, че детето, като същество, обременено с първородния грях, поради природата си трябва да бъде лошо и грешно, несъвършено. Редица мислители сочеха недвусмислено необходимостта от строга дисциплина, внушавайки и настоявайки, че първостепенно задължение на родителите, а впоследствие на учителите и възпитателите, е да изискват и наказват. Години наред децата не бяха възприемани като пълноценни хора. Те бяха бити, измъчвани, използвани, третираны като получовеци, законът не ги закриляше.

Като оправдание за недостойното поведение на възрастните спрямо децата се установиха трайно народни пословици и поговорки от типа: „Светият дух съветва децата да се бият с пръчка, пръчката води децата в рая“, „Биенето на детето улеснява живота“, „Като няма наказание, няма послушание“, „Когато родителите не наказват с пръчка, палачът го наказва с меч“, „Благословени майките, които наказват лошите постъпки на децата си“, „За един бит десет небити дават“⁽²⁾. Тяхното съдържание се опираше на религиозни указания, като последните често биваха изопачавани, откъсвани от контекста, формулирани според собствената идеология и възгледи.

Сред възпитателите, учителите, настояниците, родителите както някога, така и днес се забелязва своеобразна непоследователност. От една страна, те декларираха любов, уважение, одобрение към детето, а от друга – са в състояние да го наранят както никой друг на света.

Едва в периода на Просвещението можем да забележим първите негативни оценки във връзка с насилственото третиране на детето, предприемат се опити за обособяване на неговата субектност. Жан-Жак Русо апелира за любов към детето, обръща внимание върху необходимостта то да бъде опознавано от възпитателя или наставника, акцентира върху правото на детето на свобода. Русо, за разлика от друг мислител от онази епоха – Джон Лок, изтъква, че децата човеци по природа са добри и следва да им се позволява да разгръщат вродените си способности. Според преобладаващото мнение на класиците на изследванията върху детството именно Русо е този, когото днес приемаме като основоположник на процеса на еманципация на детето, като човека, признал автономията на детето⁽³⁾.

Няма съмнение, че времето на особено развитие на закрилата на детето датира от XX век и продължава до днес. Начало слагат призивите и новаторските възгледи върху образованието на децата на шведската педагожка и феминистка Елен Кей, прокламираше XX век като „век на детето“⁽⁴⁾. По-късно идват идеите, творчеството и преди всичко практическата дейност на Януш Корчак. Теориите и разбиранията на варшавския лекар имат не само теоретична, философска и педагогическа база, но почиват и върху солиден практически фундамент. Черпейки от опита на

великите си предшественици, класиците на изследванията на детето и детството, Корчак отива по-напред, даже най-напред. За това говори фактът, че ние и днес продължаваме да заимстваме от неговия опит, учим се от него, преоткриваме го всеки ден, изумяваме се непрестанно от откривателския му дух и яснотата на мисълта му, която е не само актуална, но и новаторска.

Януш Корчак (с рождено име Хенрик Голдшмит), наред с Йоан Павел II, Махатма Ганди, Майка Тереза от Калкута и Алберт Швайцер, днес е причисляван към най-големите морални авторитети на XX век. Роден е на 22 юли през 1878 или 1879 г.⁵⁾ във Варшава, по онова време намираща се в границите на Руската империя. Първоначалното си образование получава в русифицираната мъжка филологическа гимназия във варшавския квартал „Прага“, където властва желязна дисциплина. Години по-късно Корчак, като че в рамките на терапия и предупреждение, ще опише какво е преживял и наблюдавал там, в разказа *Фаталната седмица*⁶⁾, където разкрива училищната несправедливост, авторитарността и подчертаното разделение на свръхчовеци – господари (учителите), и по-долни същества – роби (учениците). По-малко внимание отделя на геополитическата ситуация, повече – на междучовешките отношения. Поставя специално акцент върху потискането на по-слабите не само поради техния произход, а просто заради възрастта им и което следва оттук в ония времена – по нисшия им статус. Учи медицина в Медицинския факултет на Варшавския императорски университет, решава да стане педиатър. Взема това решение въпреки непрестижната от социално гледище позиция „детски лекар“. Макар да израства в заможено семейство, в комфортни условия, сред домашна прислуга и гувернантки, *„при все това в спомените му неговото детство оживява изпълнено със страхове и напрегнатост, чувство за срам – всичко, от което по-късно ще иска да предпазва децата“*⁷⁾. Завършва медицина, въпреки че мечтае за литературна кариера. Накрая става възпитател на еврейски сираци, най-добрият педагог без магистърска степен по педагогика, виден застъпник на правата на детето и без съмнение първият неформален, неконституционен детски омбудсман⁸⁾. Децата са тези, на които той посвещава целия си живот в трудните времена на икономическа и политическа криза, съпроводена с антисемитска реторика, завладяла Полша в предвоенния период.

Животът и творчеството на Корчак протичат в два културни и социални кръга – в кръга на полската и на еврейската култура. Корчак формално не е религиозен, много пъти обаче се обръща към Бог. Пише цикъл молитви за *„тези, които не се молят“*⁹⁾. Това е необикновена творба, на много високо както литературно, така и философско-теологично ниво. За нея отец Ян Твардовски пише: *„Молитвите са литературен шедьовър. Пълни с простота, мъдрост, прочувственост. Корчак, който отдаде живота си от любов към децата, е изпълнен със съчувствие към всекиго – към детето, което моли Господ за часовник, към уличницата, която разговаря с Бог и както изглежда, не променя живота си, към бунтуващия се, който богохулства, а в същото време усеща тайнственото присъствие на*

Невидимия^{“10)}. Това е в Насаме с Бога. Молитвите на тези, които не се молят. В Молитвата на простосмъртния Корчак пише: „О, Господи и Боже наши, правя каквото мога. Не мога много, затуй и не правя много. Но Ти знаеш, о, Боже, че всичко е добросъвестно^{“11)}. Своята дълбочина, разсъждения, сарказъм и скромност записва с думите: „Греховете ми не са големи, не са големи и добродетелите ми. Понякога не мисля както трябва. Но главното е: да няма вреда или ущърб. (...) Не зная добре ли се моля, но може би не е важно какво говори човек, стига да говори както мисли, честно, правдиво. Вярно, аз нямам кой знае какво за казване. Тъй де! Не подобава да Ти разприям за различните си беди. Ще речеиш, че се жалвам. Да Те моля отново, ще изглежда, че настоявам. А какво може да Ти каже човек, което Ти сам да не знаеш. Господи и Боже наши. (...) Казват, че планина с планина се не среща, човек с човек се среща. Но с какъв човек? Защото не с всеки си струва да говориш, не с всеки можеш да говориш. Така трябва да внимаваиш да не кажеш нещо излишно, и пак се случва да преиначат думите ти. Защото това хората го умеят. А с Теб, Господи и Боже наши, може простичко да се говори...^{“12)}. Словата на молитвата, в които човекът е насаме с Бога, имат както иманентно, така и трансцендентно измерение. Това не са думи заради самите думи, а слова, притежаващи свой дълбок смисъл при формирането света на детето и възрастния, света на мира, загрижеността, както и на надеждата за по-добро утре.

Молитвите на Януш Корчак притежават преди всичко асертивна функция, в която бива онагледена връзката между човека и Бога, между човека и човека, между човека и света. Те са своеобразно свидетелство на Педагога, от тях прозират Корчаковата индивидуалност и ангажираност в алтруистичната му любов към детето. Преживяванията, чувствата, копнежите на детето и възрастния се срещат в тайнството на Бог. От дълбините на Корчаковите молитви, които са не само литературно дело, но и дело на живота му, ярко се откроява мощта на словото, което не само присъства, но и което има силата да сътворява нова действителност, действителност, в която детските права са така важни и близки на сърцето на Стария доктор. Тъкмо от тези молитви проглежда експресивната им функция.

Всяка от молитвите по своеобразен начин се съотнася към фундаменталните права на детето: правото на живот, на любов, на сигурност, на образование и възпитание. Те разкриват желанието на Януш Корчак всяко дете да се усмихва и в него – целият свят. За всеки педагог и защитник на детските права специално значение има *Молитвата на възпитателя*, в която Корчак прави опит да измоли за децата: *добра участ, помощ в старанието и благословия за труда им*. За неговата загриженост, визионерство и педагогическа зрялост свидетелстват знаменателните думи: „*Не ги води по най-лесния път, а по най-красивия*“^{“13)}.

Корчак се е чувствал евреин поляк и поляк евреин. Години по-късно в писмо от Палестина, което той изпраща до Мечислав Зилбертал, когато пише за съзнателния си избор да не създава семейство, да няма потомство, Корчак определя себе си като „*полски евреин под руско иго*“^{“14)}. Безгранично свързан е с Варшава. В *Дневника* си

пише: „Варшава е моя и аз съм неин. Ще кажа повече: аз съм нея“⁽¹⁵⁾. Завладян е от младополската литература. Израства сред еврейския елит на предвоенна Варшава. Поддържа близки контакти с представители на прогресивните просветни среди, сред които има както евреи, така и поляци. Възмущава се от антисемитизма, както и от дълбоките социални разделения в предвоенна Полша. Винаги и категорично застава на страната на бедните и по-слабите. Самият той е познал последиците от нищетата, икономическата и социалната деградация на своето семейство.

Личността на Корчак е вълнувала и продължава да вълнува дълбоко редица изследователи, културни дейци, творци. Образа му пресъздаде и един от най-изявените съвременни полски режисьори Анджей Вайда във филма *Корчак*, разкриващ върховния трагизъм и героизъм на Корчак в годините и условията на безкрайно презрение и унижение на човека във Варшавското гето. С неговата история можем да се запознаем във филма *Janusz Korczak – król dzieci* (*Януш Корчак – кралят на децата*) под режисурата на Агнешка Жарек, където Стария доктор е обрисуван в разказите на неговите възпитаници Марек Рудницки и проф. Александер Левин. Корчак е показан в книгата *Korczak*⁽¹⁶⁾ на Катажина Стахович в рамките на поредицата *Wielkie Biografie* (*Велики биографии*), в книгата *Korczak – próba biografii*⁽¹⁷⁾ (*Корчак – опит за биография*) на Йоанна Олчак-Роникер, в *Po drugiej stronie okna. Opowieść o Januszu Korczaku*⁽¹⁸⁾ (*От другата страна на прозореца. Историята на Януш Корчак*) на Анна Червинска-Ридел в рамките на поредицата *Biografie Słynnych Polaków* (*Биографии на знаменити поляци*) и *Jest taka historia. Opowieść o Januszu Korczaku*⁽¹⁹⁾ (*Има такава история. Повест за Януш Корчак*) на Беата Островицка. Много разкази на очевидци, спомени за Корчак е събрала Бети Джийн Лифтън в за жалост непреведения досега на полски език труд *The King of Children. A Biography of Janusz Korczak*⁽²⁰⁾. Всяка от тези публикации радва. Приближава и разкрива различни страни от биографията и наследството на Корчак. И в същото време, знаем, че никоя от тези книги не предава докрай, или по-скоро не може да предаде пълния образ на Стария доктор. Днес разбираме колко богата, колоритна, многопластова фигура е бил Януш Корчак. Какъв голям принос има в европейската и световната история и култура. Знаем също така колко спорове, фалшификации и профанизиране се появиха около неговия образ. За щастие, вече са зад гърба ни опитите Корчак да бъде приватизиран и наследството му политизирано, опитите да бъде вписан в идеологията на социалистическа Полша, опитите за сакрализация на Корчак и превръщането му в св. Корчак от Треблинка, опитите Корчак да бъде показан единствено от перспективата на Холокоста, опитите да бъде обявен за „истински“ поляк или за евреин, откъснат от полската култура⁽²¹⁾.

Корчак надхвърля тези тесни рамки, издига се над разделенията, над историята и епохата, в която му е съдено да живее. Излизането извън установените рамки – трансгресията, е отличителна черта на великите, необикновените хора, реформаторите и визионерите. Това се случва само на избраниците. Каквото беше Корчак! Ние постоянно го преоткриваме, опознаваме, дешифрираме, опитваме се да го проумеем, разберем, да внедрим теориите му в живота – за да живеят децата по-добре.

За какво мечтаеше Корчак? Мечтаеше за един по-добър свят, за по-добри хора. Мечтаеше да вникне по-дълбоко в тайната на човека и човешкото развитие, да опознае детето, да напише основополагащ труд за детето. Той не е първият. В началото на XX век редица учени психолози в лаборатории в Брюксел и Женева (в т.ч. Хилдегарде Хецер, Шарлоте Бюлер, Жан Пиаже) се опитват „да изтръгнат от Бог тайната на човешкото развитие“.

Корчак поема в съвсем друга посока. Той не избира стерилната лаборатория, насочва изследователската си страст непосредствено към човека, към детето, с което е бил, разговарял, на което е задавал въпроси и давал отговори. В качеството си на лекар лекува децата, извършвайки чисто медицински и достъпни само за един лекар наблюдения. Като възпитател и виден педагог, провежда своите изследвания в най-добрата световна лаборатория, пребивавайки почти неотлъчно с децата. Струва си да отбележим, че познавайки вътрешния мир на детето, неговите нужди и потребности, като литератор, той пренася изводите и наблюденията си на хартия. Пише книги, посветени на децата, пише и за самите деца.

Какво щастие, че е бил такъв плодовит автор, благодарение на това днес има възможно най-голям достъп до него и неговите мисли. Мисли, които изглеждат смели и новаторски дори в нашето интересно и нелеко време. Стария доктор е бил, а и днес е велик учител, който е учил и учи как да обичаме детето, как да бъдем с детето, как да опознаваме детето, как да го разбираме, как да водим диалог с него. Формално той не е написал нито един фундаментален труд, но е създал, написал е нещо повече. Корчак от самото начало надхвърля стандартите, издига се над тях. Той изневерява на медицината – както са казвали тогава – *за ради някакво си там възпитание*. Прекрива границите на тогавашното възпитание. Той не само изследва, претегля, описва, но и се опитва да разбере, да проумее логиката на детското мислене, на дейния труд. Да ги опознае в непосредствения контакт, във всекидневието.

През 1912 г., преди сто години, Корчак поема ръководството на Дома за сираци с еврейски произход във Варшава на ул. „Крохмална“ 92²²⁾, главна възпитателка в приюта става Стефания Вилчинска. Двата са, както бихме ги нарекли днес, доброволци, изпълняват задълженията си безвъзмездно. Корчак заживява с децата, благодарение на което може да ги наблюдава, да води дълги беседи с тях, да си играе, той ги лекува, изрязва им ноктите и ги подстригва, заедно с всички чисти обувки, събира съдове от масите, бели картофи. Учи възпитаниците си на самоуправление, на самообслужване, самоусъвършенстване, отговорност, дисциплина, търпение, последователност. Заслужава си да отбележим, че той учи с цялата си личност, без да теоретизира и да тероризира, а показва как следва да бъде. Старае се да открие възможно най-много положителни страни у всяко дете, като в същото време поставя пред него поредната задача за самоусъвършенстване. Когато през 2013 г. имах удоволствието да се срещна и да разговарям в Израел с последните живи възпитаници на Корчак – Ицхак Белфер, Шломо Надел и Изаак Скалка, по

време на церемонията по награждаването им с Ордена на усмивката²³⁾, и тримата бяха единомислени, че техният Татко (така наричат Корчак до края на живота си) може би никога не е спал, не е почивал. Винаги е работил, винаги е имал време за тях и когато някое дете го е заговаряло, то е оставало с впечатлението, че е най-важният човек на света; Корчак е изслушвал своя събеседник с цялото си същество. Друга възпитателка на Дома за сираци – Алина Едестин, си спомня, че „Януш Корчак беше навярно вълшебник, който с лекота покоряваше детското сърце. От всеки негов жест и поглед струеше такава дълбока, спокойна и истинска любов, че детето до него тогочас усещаше сигурност и се изпълваше с доверие“²⁴⁾. Беше последователен и изискващ, а при това проникнат с разбиране и уважение към децата и техните нужди.

От тази сепмплост обаче израства великият урок, великата мисъл, великата идея, която Януш Корчак ни остави в многобройните си публикации, посветени на детето и детството. Днес наново я преоткриваме. Може да се каже, че постепенно съзряваме за нея. Възприемаме достойнството на детето, правата на детето, детското гражданство вече в категориите на човешките права. Тя се забелязва в най-малките универсални измерения. Във въпросите, които Корчак постави, в опитите за отговори, които Стария доктор намираще. Това са основни въпроси – какво представлява детето, как мисли то, как чувства, как изгражда детския си свят. Какъв съм аз като родител, учител, възпитател, как да градим диалог с детето. Тези въпроси нямат нищо общо с практическата психология, така популярна в американската наука. Корчак не елементаризира, не дава съвети. Корчак подтиква към мислене, към постоянни разсъждения, към неспирно търсене на отговори в диалога с детето, във възпитателната практика.

Корчак ни поставя в ролята на разсъждаващи партньори, наблюдатели, закрилници на детето. Той нееднократно изтъква субектността на детето. Обръщайки се към една майка, Корчак отбелязва: „Казвай: „Моето дете“. (...) Не, дори по време на месеците бременност, нито в часа на раждането детето не е твое. (...) Не, това дете е общо, на майката и бащата, на дедите и прадедите“²⁵⁾. Когато днес в различни ситуации в публичното пространство се появяват въпроси чия собственост е детето – на държавата или на родителите, си заслужава да си спомним Корчаковите думи, че детето не е собственост, не е роб, не е предмет, а Божие и Природно чудо, „детето е най-същностният въпрос на човечеството, затова ни е толкова видно“²⁶⁾.

Корчак казва, че „да имаш дете, е голяма отговорност спрямо него, необходимо е много, за да имаш правото да бъдеш баща или майка“²⁷⁾, и недвусмислено посочва, че „децата няма тепърва да стават хора, те вече са хора“²⁸⁾. Той в прав текст порицава възрастните: „Възрастните допускат основна грешка, като не виждат човека в детето“²⁹⁾. Корчак с цялата си личност доказва, че детето е човек тук и сега. А тук му е мястото да отбележим, че човешките права се основават на човешкото достойнство. Човешките права водят началата си от правата на детето.

Както отбелязва Барбара Смолинска-Тайс: „Тезата „детето е човек“ има аксиологично, философско, религиозно, както и теологично измерение. Корчак откри, обнови и в социален смисъл дори изkreи посланието за достойнството на детето човек“⁽³⁰⁾. „Да дадеш на детето достойнство – значи да го признаеш за човек. (...) Това достойнство не може да бъде отнето. То може да бъде потъпкано, накърнено, но не може да се отнеме. Достойнството е присъщо на всяко човешко същество...“⁽³¹⁾ За това достойнство настояваше Корчак, върху това достойнство на детето акцентираше Йоан Павел II⁽³²⁾ и за това достойнство сме длъжни да настояваме и днес. Да дадеш на детето достойнство – значи да го признаеш за човек. За един малък важен човек, който има същото достойнство като другите. То може да бъде потъпкано, накърнено, но не може да се отнеме. Достойнството е присъщо на всяко човешко същество. Детският живот бива разглеждан от перспективата на актуалните детски проблеми – така съществени, като: глада, смъртта на най-близките, самотата, болестта. Но за децата не по-малко важни и значими са: камъчетата, капачките, шнурчетата, играчките. Това е детският свят. Детето твори, създава, нагажда този свят според собствените си нужди и възможности. Този детски свят е в същото време откритие на Корчак. Корчак открива детето в детското всекидневие и в детските права.

Корчак не възвеличава детето, но увеличава неговата ценност, открива човешкото му достойнство, правата и детското гражданство. Корчак показва на децата и на възрастните какво представляват демокрацията и уважението към другия човек: „Наказанията, параграфите на нашия кодекс не бият, не затварят никого в тъмна стая, не лишават никого от храна, нито от забавления. Параграфите на нашия кодекс са само предупреждение и напомняне. Те казват: „Ти постъпи неправилно, лошо, много лошо. Старай се, пази се!“⁽³³⁾. Корчак многократно повтаря, че демокрацията е задача за свободни хора, които не бива да ходят с наведена глава, които не бива да са пасивни, да се подчиняват, само да слушат и покорно да изпълняват поръчения. Демокрацията е свобода, решителност, смелост, асертивност, субектност, уважение към себе си и към другите. Трябва да се научим на демокрация. Трябва да създадем демокрацията. Трябва да се борим за демокрацията. Трябва да я създадем с децата и за децата. Трябва да дадем на децата права, гражданство, трябва да пазим тяхното достойнство. Тези послания, формулирани преди повече от 80 години, дори в контекста на днешния ден продължават да звучат много новаторски – и все така са задача и предизвикателство. В най-известното си есе *Как да обичаме детето*, преведено на много световни езици, Корчак пише: „*Апелирам за Magna Charta Libertatis, за права на детето*“⁽³⁴⁾, и изброява: право на детето на смърт, право на детето на настояще и право на детето да бъде това, което е⁽³⁵⁾. През 1929 г. към този списък с права Корчак ще добави: „*първо, безспорно право на детето е да изказва своите мисли, да взема дейно участие в нашите разсъждения и присъди за него*“⁽³⁶⁾. Десет години по-късно той ще говори за правото на детето да бъде уважавано⁽³⁷⁾. Тези права Януш Корчак поставя като задача и предизвикателство към

родителите, настойниците, учителите, възпитателите, социалните работници, лекарите, полицаите, надзорниците, съдиите (особено по семейни дела), духовниците, журналистите, чиновниците и политиците.

За мен, като педагог, възпитател, но и като омбудсман по правата на детето, те са императив³⁸⁾. Те са повеля и социален, образователен, етичен и правен пътеводител – записан в Конвенцията за правата на детето. За мен Корчак е първият неформален детски омбудсман, Наставник и Учител, от когото мога и съм длъжен много да науча.

Наред с Корчак бих искал да спомена и други значими личности в историята на детските права – изследователи, защитници, дейци, мислители, днес ги наричаме класици на детските права и детството, които оказаха влияние както лично на мен, така и на други върху представите ни за детските права.

Нека споменем **д-р Мария Лопаткова** – виден защитник на детските права, създател на течение в педагогиката, наречено „педагогика на сърцето“, учредител на Комитета за защита правата на детето – първата европейска организация, фокусирана изцяло върху детските права, инициатор на учредената в Полша институция Омбудсман по правата на детето. **Светият отец Йоан Павел II**, който последователно и твърдо изтъкваше достойнството на детето човек, неговите права и необходимостта те да бъдат защитавани. **Проф. Ядвига Бинчицка** – бележит и методичен изследовател на Стария доктор, продължител на неговите идеи, учредител и дългогодишен председател на Полското сдружение „Януш Корчак“. **Д-р Цезари Леженски** – писател и журналист, популяризатор на Корчakovите идеи, дългогодишен канцлер на Международния капикул на Ордена на усмивката. Или **Ирена Сендлер** – най-голямата сред най-добрите, героиня, благодарение на която бяха спасени над 2500 еврейски деца от Варшавското гето.

Днес се намираме в особено място и време. Не другаде, а тъкмо в Полша се родиха международните идеи в интерес на детските права, които можах да бъдат реализирани благодарение на нейната инициатива и ангажираност. През 1946 г. по инициатива на **Лудвик Райхман** Организацията на обединените нации основа **Детски фонд на ООН (УНИЦЕФ)**. През 1968 г. по инициатива на едно полско дете е учреден **Орденът на усмивката** – международно отличие, което се връчва на възрастните само и единствено по предложение на децата, който през 1978 г. с решение на Генералния секретар на ООН получи международно значение. Същата година Полша предложи на Комисията по правата на човека към ООН и представи проекта на **Конвенция за правата на детето**, базиран на философско-възпитателната концепция на Януш Корчак и представляващ отправна точка за приетата на 20 ноември 1989 г. конвенция.

Тук е мястото да припомним и думите на споменатия вече по-рано велик поляк, защитник на детското достойнство – св. **Йоан Павел II**, който в апостолическото напътствие *Familiaris Consortio* („Семейната общност“) посочва, напомня и настоява, че „*В семейството, което е общение от личности, е необходимо да се обърне*

особено внимание на детето; да се обърне специално внимание на неговото достойнство чрез дълбоко уважение и загриженост за неговите права³⁹⁾. Обръщам внимание на думите „**чрез дълбоко уважение и загриженост за неговите права**“. Много точно казано, нали? С тази мисъл Йоан Павел II се обръщаше към всички, както и към мен, като защитник на детските права.

Корчак още приживе се беше произнесъл по въпроса за закрилата на децата: „*Наред със защитника, който познава параграфите на писаните закони, аз настоявам да бъде отредено място за възпитателя, който познава тайните на неписаните закони*“⁴⁰⁾, като че обявявайки се за установяването на институцията Омбудсман по правата на човека.

Идеята за уреждането на първата институция **Омбудсман по правата на детето** беше реализирана в Норвегия през 1981 г., в Полша – едва през 2000 г., но си заслужава да отбележим, че тъкмо полският омбудсман (и до днес единствен в света) през 2008 г. получи т.нар. действителни правомощия за намеса, в т.ч. възможността да защитава детските права в семейните, гражданските, административните съдилища с правомощията на прокурор и възможно най-широки контролни правомощия върху местата, ведомствата и институциите, занимаващи се с деца.

Омбудсманът по правата на детето в Полша е самостоятелен държавен контролен орган, който се избира за петгодишен срок от Сейма и впоследствие се утвърждава от Сената. Той действа въз основа на Закона за Омбудсмана по правата на детето от 6 януари 2000 г. заедно с последващите изменения. Омбудсманът бди за спазването правата на детето, отнасяйки се с уважение към отговорностите, правата и задълженията на родителите. Неговите действия следва да подкрепят хармоничното развитие на детето, да способстват достойнството и субектността на детето да бъдат уважавани. Полският омбудсман по правата на детето разполага с много широки процесуални, контролни и интервентски компетенции. Той може да участва в съдебни производства (с правомощията на прокурор), да извършва без предизвестие и по всяко време контрол върху местата, в които пребивават деца, да отправя препоръки и искания до парламента, правителството и органите на самоуправление с цел по-добра защита на детските права. Децата и възрастните (по въпроси, свързани с деца) се обръщат към застъпника директно или чрез писма, имейли, телефона на доверието. Омбудсманът си сътрудничи с неправителствени организации, с органите на самоуправление, с Църквата и т.н. Екипът на омбудсмана предприема близо 50 хиляди интервенции годишно, отправя над 200 въпроса и искания към централните органи и различни субекти⁴¹⁾. Детският застъпник всяка година представя пред парламента информация за своята дейност, осъществява постоянен мониторинг върху проблемите, с които се обръщат към него децата и възрастните.

Повече от петнадесет години от своята дейност омбудсманът по правата на детето в Полша показва как се променят проблемите на полските деца. Все по-редки са наемите му, свързани с осигуряване правото на детето на адекватни социални

условия. На преден план излизат различни детски казуси, свързани с развод, физическо, психическо насилие, сексуална експлоатация, занемаряване или малтретиране. В периода 2017/2018 се наблюдава постъпването на все по-голям брой молби за намеса на застъпника във връзка с внедряването на образователната реформа, към която, като омбудсман по правата на детето, нееднократно съм изразявал критично отношение.

През август 2018 г. се навършват 10 години, откакто имах честта и удоволствието да изпълнявам функцията омбудсман по правата на детето на Република Полша. Цяло десетилетие на промени в начина на възприемане и защитата на детето, детството, детските права, детската субектност, детското гражданство. Промени, зад които стои днес не само детският застъпник, но и впечатляваща група разпознаваеми по име, както и непознати хора с различни професии, с най-високи научни титли и най-богат опит в социалната, професионалната, публичната работа в интерес на децата. В това своеобразно обществено движение свое място имат обществените съветници на омбудсмана по правата на детето⁴²⁾, педагози, учители, юристи, творци, психолози, свещеници, журналисти, информатици, икономисти, социолози, родители и деца.

Към днешна дата по инициатива или със значителната подкрепа на омбудсмана по правата на детето в полското правораздаване настъпиха редица съществени промени, в т.ч. засилване на различните форми на подкрепа за децата и техните семейства, засилване закрилата на правата на децата, лишени от възможност да се възпитават в биологичното си семейство, засилване защитата правата на болните и хоспитализираните деца (в т.ч. възстановяване на медицинския документ детски здравен картон и създаване на система за мониторинг на развитието на детето от момента на неговото раждане), въвеждане на изрична нормативна забрана на прилагането на телесни наказания спрямо децата, засилване закрилата на децата срещу всякакви форми на сексуална експлоатация, което позволи на Полша да ратифицира т.нар. Конвенция от Ланзароте, въвеждане на понятието право на детето на двама родители, засилване наказателноправната защита за престъпления срещу деца (в т.ч. отдаване приоритет на детето, увеличение на наказанията за престъпления във вреда на детето, вменяване на правно задължение спрямо физическите лица да уведомяват правоприлагащите органи за малтретиране на деца), засилване защитата правата на детето във възпитателно-попечителски, образователни, медицински центрове и в центрове с ресоциализационно-терапевтичен характер, засилване субектното третиране на децата от физическите лица и от компетентните институции по детските въпроси.

Реализирайки депозираното от полския омбудсман по правата на детето искане, Общото събрание на ООН прие Трети факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето, който дава възможност на Комитета по правата на детето да приема и разглежда индивидуални жалби относно нарушени детски права в собствената им държава. Днес, като омбудсман по правата на детето, апелирам отно-

во към полското правителство и парламента да ратифицират този документ. Това очаквано решение на полските власти не е жест, а задължение, влизащо в обхвата на отговорността към децата.

Имах честта и удоволствието да бъда инициатор за обявяването на 2012 г. от Сейма на Република Полша за **Година на Януш Корчак**. Годината на Януш Корчак беше богата на научно-образователни събития, посветени на личността и идеите на Стария доктор. Неин финален завършек беше I конгрес за правата на детето, участниците в който приеха документ, озаглавен „Варшавска декларация“, чието пълно съдържание излагам по-долу, понеже не е изгубил своята актуалност. Този апел продължава да звучи и днес.

Ние, участниците в Международния конгрес за правата на детето, състоял се през 2012 г. във Варшава, и тези, за които благото на детето и закрилата на естествените му права са най-голямата ценност – в годината, посветена на личността и идеите на Януш Корчак, възпитател, лекар, педагог, настойник на сираците, обществен защитник на правата на детето, се обръщаме към родители, възпитатели и настойници, учители, политици, духовни лица, към всички, отговорни за качеството на обществения живот, с апел за осъществяване на завещаното от Януш Корчак.

В основата на Корчаквата философия е мъдрата любов към детето, уважението към неговата личност, достойнство, свобода и отговорности, зачитане на правото му на уважение, на партньорство в семейството, обществото и държавата. Детето е гражданин, в чийто глас следва да се вслушваме по въпроси, засягащи го лично, както и по семейни, обществени и държавни въпроси.

След Януш Корчак напомняме, че децата са хора. Детето е човек, а не заготовка за бъдещ човек.

Възпитателните принципи на Януш Корчак, залегнали в Конвенцията за правата на детето, следва да бъдат прилагани в семейството, в училище, във възпитателни, попечителски и културни институции, в дейността на неправителствени и религиозни организации, органи на държавната власт.

Днес, 23 години след приемането на Конвенцията за правата на детето от Общото събрание на ООН, ние очакваме от всяка държава:

- да осъществява изцяло нейните постулати и да ратифицира всички Факултативни протоколи към Конвенцията за правата на детето;*
- да създаде независима институция Омбудсман на детето;*
- да приема закони и да създава условия за пълното спазване на естествените права на детето.*

В името на мира и уважението към основни човешки права, на вярата в достойнството и ценността на човешкото същество, стремежа за осигуряване на всички на щастие, любов и разбиране, ние апелираме към правителства, неправителствени организации и всички хора да предприемат всякакви действия, които ще осигурят на всяко дете свят без насилие, унижение,

бедност, несправедливост, дискриминация и пренебрежение, гарантиращи на всички поколения по-добро бъдеще⁴³⁾.

За отзвук от това събитие оставям да говорят думите на председателя на Комитета по педагогически науки на Полската академия на науките проф. Богуслав Шливерски, който наред с другото написа, че организаторите на Годишната на Корчак „(...) демонстрираха и изразиха (...) не само жест на почит, но преди всичко допринесоха за обогатяването на съвременните практики и теории за възпитанието на децата, младежите и самовъзпитанието на възрастните чрез непреходната стойност на постиженията на един изключителен творец и човек. (...) Стария доктор заживя за дванадесет месеца сред нас: за едни – отново, за други – най-после, за трети – въпреки собствения им подход към възпитанието на децата“⁴⁴⁾.

Проф. Барбара Смолинска-Тайс обобщи Годишната на Януш Корчак с думите: „Това беше най-голямото досега, от времето на приемането на Декларацията за правата на детето, социално и медийно събитие, свързано с личността и наследството на Януш Корчак. На тази почва покълна и се разгърна широко социално-просветно движение, съсредоточено днес около Омбудсмана по правата на детето. Благодарение на тази сила по един автентичен и творчески начин в днешния свят бяха преоткрити и доразвити съдържанията на непреходното послание на Корчак като: уважение на неотчуждаемото право на детето на достойнство, уважаване на правата му, осигуряване на гражданско място и глас на детето в съвременния свят и във всички въпроси, касаещи най-младото поколение“⁴⁵⁾.

Опирайки се на предписанията на Конвенцията за правата на детето, както и на други международни документи, многобройни изследвания и доклади – в качеството си на омбудсман по правата на детето, веднага след избирането ми на поста през 2008 г. пристъпих към законодателни действия, свързани с елиминиране на насилието спрямо деца, резултатът от които благодарение подкрепата и съдействието на множество субекти небезразлични към съдбата на детето, беше приетият на 10 юни 2010 г. от Сейма на Република Полша Закон срещу насилието в семейството, където в окончателния му вариант е записано: „Забранява се лицата, упражняващи родителска власт, както и на лицата, осъществяващи настоящи или попечителски функции над малолетни, да прилагат телесни наказания“⁴⁶⁾. Тук си заслужава да отбележим, че този запис беше необходим, въпреки действащия чл. 40 от Конституцията на Република Полша, който гласи: „Никой не може да бъде подлаган на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение и наказание. Забранява се прилагането на телесни наказания“⁴⁷⁾. Законовата разпоредба има преди всичко възпитателна функция, която следва да защитава децата от малтретиране на мястото на вкорененото се през столетията прилагане на телесни наказания спрямо най-малките, понеже, както отбелязва Ева Ярош, „нееднократно това, което днес ние наричаме насилие срещу деца, представляваше основният стълб на възпитателните взаимоотношения и главна черта на отношението на възрастните към децата“⁴⁸⁾. Традиционният семеен модел, принуждаването на

децата към почти безусловно подчинение на настойниците в продължение на дълги години бяха „угнетяващо всекидневие за повечето семейства в нашето и не само нашето общество“.⁴⁹⁾ С огромно задоволство и удовлетворение можем днес да заявим, че Полша се присъедини към обществото на цивилизованите държави, в които такава забрана съществува отдавна в името на опазването на достойнството, свободата, телесната неприкосновеност на всеки човек. Наред с това Законът въвежда цяла система от правно-организационни решения, свързани с елиминирането на насилието и засилването на социалната превенция.

Биенето на деца е нараняване на детето, потъпкване на елементарното детско достойнство. То е нарушение на неговите права. Януш Корчак застава решително и категорично срещу биенето на деца. Преди повече от 100 години той пише, че „децата могат да бъдат малтретирани чрез неразумна любов“⁵⁰⁾, а „който удря дете, е негов палач“⁵¹⁾ и че „законът следва да ги вземе под закрила“⁵²⁾. Текст на тази тема, публикуван през 1932 г., откриваме на страниците на седмичника *Ева*: „Ние въобще не си даваме сметка, че съвсем близо до нас, зад стената, всеки ден се извършва престъплението побой над дете. Единствен Януш Корчак в Полша повдигна навремето този въпрос, като написа, че нямаме никаква представа колко често и в каква мярка децата биват подлагани на ужасно наказание с побой за най-дребното провинение, за безобидна пакост, за неуместна шега...“⁵³⁾. Изследователи и специалисти също така в продължение на години изтъкваха, но без особен успех, вредата, причинявана от прилагането на телесни наказания (в т.ч. С. Форурд, 1992; А. Милър, 1991; А. Липовска-Тойш, 1992; К. Мажец-Холка, 1999; Ю. Бронгел, 1994)⁵⁴⁾. Изследвайки и анализирайки темата за насилието спрямо деца, не се натъкнах на нито едно потвърдено заключение, което да свидетелства за благотворния ефект от прилагането на телесни наказания върху деца, за каквито и да било положителни ефекти в изграждането на взаимоотношения, основани на прилагането на телесни наказания и насилие, докато фактите за обратното бяха многобройни⁵⁵⁾. Въвежданата днес забрана на биенето може да се приема като мярка на уважение към детето, респект към неговото достойнство, равнопоставе и действителните му права. При все това не иде реч само за самата правна забрана, а преди всичко за непозволяването да се прилага насилие и постепенното му елиминиране от възпитателната практика на социалния живот.

Като омбудсман по правата на детето осъществявам последователно от 2011 г. мониторинг върху обществените нагласи спрямо употребата на насилие в процеса на възпитанието⁵⁶⁾, където систематично отчитаме подчертан спад на одобрението към т. нар. пошляпване на детето (в 2011 г. – 69%, в 2017 г. – 52%), систематично намалява и одобрението за биенето на децата, т.нар. пердах (в 2011 г. 36%, в 2017 г. – 27%)⁵⁷⁾. Този спад ни вдъхва умерен оптимизъм, като в същото време се налага да отбележим, че в полското общество, за жалост, на сравнително високо ниво се задържа разбирането, че биенето на деца е правилен възпитателен метод (в 2011 г. – 21%, в 2017 г. – 21%)⁵⁸⁾, което показва, че има още много работа за вършене.

В благодарственото си слово по случай удостояването си с почетното звание *doktor honoris causa* на Академията по специална педагогика „Мария Гжегожевска“ във Варшава Марта Сантуш Паиш⁵⁹⁾ посочи мащабите на насилието срещу деца на макроравнище. Тя изтъкна, че на всеки пет минути в света умира дете в резултат на насилие, всяка година близо един милиард деца по света стават жертва на някоя от формите на насилие – това е половината от цялата детска популация. Изнесе данни на Световната здравна организация относно европейския регион, където всяка година вследствие на малтретиране умират над 850 деца под 15-годишна възраст, най-малко 18 млн. деца стават обект на сексуално насилие, 44 млн. – на физическо насилие, 55 млн. – на психическо и емоционално насилие⁶⁰⁾. Като се има предвид, че необхванатите в статистиката брой престъпления от подобен характер е по-висок, без да се налага подробен анализ, забелязваме, че макар теоретично положението на децата да се подобрява, във всекидневната практика следва да се предприемат по-нататъшни решителни действия в посока по-добрата закрила на децата. Едно от тях е внесено искане до полското правителство от страна на Омбудсмана по правата на детето да бъде създадена и внедрена Национална стратегия за борба с насилието срещу деца, както и ратифицирането на Третия факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето.

Без съмнение, честваната Година на Ирена Сендлер (2018⁶¹⁾), по примера на Годината на Януш Корчак (2012⁶²⁾), ще се превърне за всички нас в поредния урок, в поредното размишление върху достойнството на детето човек, върху детските права, осъждането на всякакви престъпления, насилието и експлоатацията на деца. Надявам се, че ще може да разберем по-добре думите на Корчак за уважението към децата, записани във встъплението към *Шеговита педагогика*: „(...) детето е равен на нас – ценен човек. (...) Нека позволим на живота да се развива свободно. (...) Без педантизъм, добронамерено, доверявайки се на детето, да виждаме в него човека. Да не го подценяваме“⁶³⁾. Заслужава си да припомним посланието на Ирена Сендлер, че „(...) хората се делят на добри и лоши. Националността, расата, религията нямат никакво значение. А само това кой какъв човек е...“⁶⁴⁾. Днес, когато около нас има толкова нещастие, когато често липсва желание за помощ, при все че имаме по-добри възможности, тези думи са особено актуални. Сендлер неведнъж споменаваше, че от дете е била учена да подава ръка на давещия се човек, всекиму, който е в нужда⁶⁵⁾. Никой от нас не иска да бъде пренебрегван, малтретиран, бит, защото тогава това да продължава да се случва с нашите деца.

Припомням, че правата на детето не са празен звук, не са измислица на някакви съмнителни среди, които са си поставили за цел да конфронтират децата с възрастните, с родителите, настойниците и учителите. Такива гласове, малобройни наистина, се чуват, но срещат острата критика на обществото. Реакциите са мигновени и уместни, за което благодаря с цялото си сърце. Тъкмо това е тази нагласа за отговорност, за която възможно най-настойтелно апелирам като омбудсман по правата на детето.

Ирена Сендлер, анализирайки фактите около убийството на Корчак, Стефания Вилчинска и техните възпитаници от немските нацисти, потвърждава тази нужда от отговорност и чувствителност спрямо нуждите на другия човек⁶⁶). Неотдавна попитах нейната дъщеря Янина Згжембска какво би правила днес младата Ирена Сендлер. Тя отвърна, че навярно би организирала хуманитарен коридор към Полша за деца сираци от държавите, засегнати от война. Мисля, че Корчак щеше да ѝ помага.

В своеобразното си завещание Януш Корчак ни остави следните думи: „*Не бива да оставяме света такъв, какъвто е...*“. Отговаряйки на това предизвикателство, след повече от пет години извънредно тежка обществена работа на Кодификационната комисия по семейно право⁶⁷), учредена от Омбудсмана по правата на детето, още тази година ще представя на парламента, президента и правителството предложение за комплексно изменение на полското семейно право, чиято цел е по-нататъшното укрепване позициите на детето и семейството. Днес ще си позволя да цитирам фрагмент от изготвения материал, който бе създаден в резултат на множество разисквания, анализи и компромиси.

Проектът на Семейния кодекс има преамбюл със следното съдържание⁶⁸):

„Като уважава достойнството на човека, Република Полша защитава благото на детето и благото на семейството, подпомага семейството, в т. ч. брачната двойка, както и родителството, създава условия за правилното функциониране на семейството в съответствие с принципа за субсидиарност.

Вземайки под внимание изключителната роля на семейното право в областта на закрилата на правата и свободата на детето, правата на семейството и неговата многоаспектност в процеса на законотворчеството и прилагането на правото:

– *имайки предвид общопризнатите ценности, залегнали в Конституцията на Република Полша и задължителните актове на международното право, и по-специално присъщото достойнство на човека като източник на полагащите му се права;*

– *действайки за благото на детето и за осигуряване достойни условия на живот в семейството му, представляващо негова естествена среда, както и за удовлетворяването на физическите, психическите, социалните и моралните му потребности, формиращи неговата личност;*

– *вземайки под внимание необходимостта от осигуряване на детето на възпитателна среда, гарантираща му всестранно развитие;*

– *признавайки семейството като основна общност от личности и социална институция;*

– *имайки за цел укрепването позициите и функциите на семейството;*

– *давайки предимство на диалога и медиацията като инструменти за разрешаване на семейните спорове и конфликти;*

– вземайки предвид особената роля на семейния съд в опазването на посочените ценности, както и необходимостта от реализиране и развитие на неговите идеи;

– уважавайки аксиологичното единство на правото, както и произтичащата от него необходимост от съгласуваност на материалното, процесуалното и изпълнителното семейно право,

– се постановява, както следва...“

В новия Кодекс, като омбудсман по правата на детето, формулирам необходимостта да се откажем от пейоративното и конфликтногенно, чуждо на Корчаквата идея за субектното третиране на детето понятие „родителска власт“ в полза на **„родителска отговорност“**, чиято предлагана дефиниция има следното съдържание: „(...) това е задача, нагласа и отношение между родителите и детето, осъществявани с уважение на неговото достойнство и права, в съответствие със социално-правния ред. Тя има за цел грижата за детето и удовлетворяването на неговите потребности, подготовката за живота му в семейството и обществото, както и изпълнението на алиментното задължение. Нейната реализация се осъществява по-специално чрез изпълняване на задълженията и правата в областта на грижата за личността и имуществото на детето, представителството, поддържането на лични отношения, установяването произхода на детето, неговото име и фамилия, мястото му на пребиваване. Отнася се съответно за лица, които по силата на съдебно решение носят спрямо детето такава отговорност като родители“⁽⁶⁹⁾ Властта, авторитарността, подчиняването на един човек на друг, безусловното послушание са понятия, близки на тоталитаризма, на опредметяването, поробването, притежанието на човека. Те не благоприятстват правилните взаимоотношения родител – дете и дете – родител.

Като омбудсман по правата на детето, в посочения документ наред с другото предлагам въвеждането на дефиницията **благо на детето** като „състояние, в което детето постига правилно, цялостно и хармонично психическо, физическо и социално развитие при спазване на неговото достойнство и произтичащите от него естествени права. Това благо се формира по-специално чрез положителни семейни, лични отношения и възпитателни ситуации“⁽⁷⁰⁾, **дете**, като всяко човешко същество от момента на зачатие до достигането на пълнолетие⁽⁷¹⁾, **детски адвокат**, т.е. „помощник, специализиран по въпросите за закрила правата и свободите на детето (адвокат или юрисконсулт), който действа в най-добрия интерес на детето в случаите, предвидени в Кодекса и други закони“⁽⁷²⁾, както и **консенсуална грижа** при утвърдено споразумение между родителите и **еквивалентна грижа** като „грижа, определена в съдебното решение, осъществявана на смени от всеки един от родителите в повтарящи се, но не непременно в едни и същи, периоди в съответствие с благо на детето, отчитаща неговото мнение и правото на детето да бъде възпитавано от двамата родители“⁽⁷³⁾.

Важна встъпителна част в новия Семейен кодекс са „Принципите на семейното право“, в т.ч.:

„Принципът за субектността на детето

Детето е субект на правата и задълженията, произтичащи от Кодекса и други правни актове.

Принципът за благо на детето

Принципът за благо на детето има предимство пред останалите принципи. Субектите на семейноправните отношения, както и органите на публичната власт, се ръководят в действията си от най-добрия интерес на детето.

Принципът за възпитаване на детето в семейна среда

Детето има право да бъде възпитавано в биологичното си семейство от двамата родители съобразно тяхната родителска отговорност. При отсъствие на биологично семейство или неспособност от страна на родителите да упражняват родителската си отговорност, органите на публичната власт са задължени да осигурят на детето приемна среда в съответствие с отделните разпоредби.

Принципът за закрила на семейството

Органите на публичната власт са длъжни да подпомагат семейството, както и да осигурят правилното му функциониране в съответствие с принципа за субсидиарност.

Принципът за автономия на семейството

Автономията на семейството изисква уважение на свободата и правата на членовете на семейството в процеса на взаимоотношенията, изграждането на вътреиносемейната солидарност и предимството на родителите при възпитанието на децата.

Принципът за субсидиарност на държавата

Съдът и другите органи на публичната власт, признавайки автономията на семейството, осигуряват подкрепа на детето, родителите и други лица, упражняващи родителска отговорност, както и на семейството при условията, определени в закона.

Принципът за недискриминиране на детето и семейството

Органите на публичната власт, институциите и лицата, задължени да осигуряват закрила, помощ и подкрепа на детето и семейството, се ръководят от принципа за равностойното или третиране и недискриминиране.

Принципът за медиаторен подход при решаване на конфликтите и семейните спорове

Медиацията е основният способ в помирителното решаване на конфликтите и семейните спорове⁽⁷⁴⁾.

В анализа си на ситуацията на детето и детството Стария доктор е винаги проникновен и критичен. Той задава в прав текст въпроса: „Откъде се е взел този вреден и лъжлив предразсъдък за детското щастие?“⁽⁷⁵⁾ Като анализира демонстрираното добро самочувствие на света на възрастните, той пише, демаскирайки

тяхното двуличие: „В известна степен на нас ни е по-изгодно да мислим, че на нашите беззащитни поданици, безгранично и отчайващо зависими от случайните си родители, разпоредници и господари, от техните взаимоотношения, характеристики, дори от капризите им като преизракването в дясното коляно, им е добре и весело. Вярвайки, че децата са щастливи, ние можем наивно да ги нараняваме“⁽⁷⁶⁾. Нима са ни чужди днес такива слова, такива интерпретации? Нима хората, оспорващи смисъла на защитата на детските права, на институциите, които съблюдават за тяхното спазване, хората, подценяващи детската субектност, правото на детско гражданство и участие, не тълкуват и те по подобен начин? Но това не означава, че са прави. Това е предизвикателство към застъпниците за детските права, към приятелите на децата, към изследователите на детето и детството, към конституционния и самозваните омбудсмани по правата на детето.

Като детски омбудсман, откривайки III международен конгрес за правата на детето и VIII международна Корчакова конференция, аз апелирах през 2017 г., апелирам и днес към възрастните да проявяват отговорност към света, който оставяме на децата. Както някога апелираше Корчак за Magna Charta Libertatis⁽⁷⁷⁾, днес аз апелирам за отговорност към детето и всичко, което го заобикаля. На това трябва да служи предложената от институцията на Омбудсмана по правата на детето концепция на новия Семейен кодекс, подкрепяна от научни и общественно-политически среди. Правата на детето са наша обща отговорност – на управляващите, на наблюдаващите органи, учените, неправителствените дейци, учителите, възпитателите. Не може да не се борим за тях, да не настояваме за тях, иначе някой ден може да се изправим пред дилемата, която поставяше **Ирена Сендлер** – една от най-големите между нас, наградена от самите деца в 2007 г. с Ордена на усмивката⁽⁷⁸⁾: „А какво направи светът? Великите сили? Светът мълчеше! А мълчанието понякога означава да се съгласиш със ставащото“⁽⁷⁹⁾.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. M. Szczepska-Pustkowska, *Od filozofii dzieciństwa do dziecięcej filozofii życia. Casus władzy (i demokracji)*, Impuls, Kraków 2011, s. 24.
2. По-подр. в: S. Kot, *Historia wychowania*, Księgarnia Polska na Śląsku, Kraków 1924, s. 108; J. Tazbir, *Stosunek do dziecka w okresie staropolskim*, в: J. Bińczycka (red.), *Bici biją*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 19 – 33; E. Jarosz, *Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją*. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 29 – 33.
3. Вж. по-подр. в: E. Jarosz, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 84 – 88.

4. Срв. E. Key, *Stulecie dziecka*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1928, s. 73 – 125; B. Smolińska-Theiss, *Korczakowskie narracje pedagogiczne*, Impuls, Kraków 2013, s. 129 – 130.
5. Рождената дата не е уточнена, тъй като баща му в първите години отлага изваждането на акт за раждане.
6. Вж. J. Korczak, *Feralny tydzień*, Wydawnictwo J. Mortkowicza, Warszawa 1927.
7. K. Stachowicz, *Wielkie biografie. Korczak*, Buchmann, Warszawa 2012, s. 17.
8. Вж. по-подр. M. Michalak, *Nie ma dzieci – są ludzie. Janusz Korczak pierwszym niekonstytucyjnym rzecznikiem dziecka*, в: R. Gawrych, A. Solak, T. E. Wardzała, *Interdyscyplinarność w wychowaniu. Inspiracje korczakowskie*, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Gdańsku, Gdańsk 2014, s. 15 – 19.
9. J. Korczak, *Sam na sam z Bogiem. Modlitwy tych, którzy się nie modlą*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2018.
10. J. Twardowski, *Posłowie*, в: J. Korczak, *Sam na sam z Bogiem. Modlitwy tych, którzy się nie modlą*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2018, s. 66.
11. Пак там, s. 50.
12. Пак там, s. 60 – 51.
13. Пак там, s. 64.
14. J. Korczak, *Listy i rozmyślenia palestyńskie*, Agencja Edytorska Ezop, Warszawa 1999, s. 61.
15. J. Korczak, *Pamiętnik i inne pisma z getta*, WAB, Warszawa 2012; M. Sadowski, *Janusz Korczak. Fotobiografia*, Iskry, Warszawa 2012, s. 135.
16. K. Stachowicz, *Wielkie Biografie. Korczak*, Buchmann, Warszawa 2012.
17. J. Olczak-Ronikier, *Korczak. Próba biografii*, W.A.B, Warszawa 2011.
18. A. Czerwińska-Rydel, *Po drugiej stronie okna. Opowieść o Januszu Korczaku*, Muchomor, Warszawa 2012.
19. B. Ostrowicka, *Jest taka historia. Opowieść o Januszu Korczaku*, Literatura, Łódź 2012.
20. B. J. Lifton, *The King of Children. A Biography of Janusz Korczak*, Schocken, 1989.
21. Вж. по-подр. W. Theiss, *Janusz Korczak: portret polityczny*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1994, nr 3, 22. 44 – 55; W. Theiss, *Studia nad spuścizną Korczaka*, „Rocznik Naukowy Izraelskiego Towarzystwa
22. *Korczakowskiego*”, Tel Awiw, 1996, T. 6, s. 124 (на староеврейски език); W. Theiss, *Stary Doktor na indeksie. Nieznane recenzje dzieł Janusza Korczaka z 1954 r.*, в: M. Juszczak (re.), *Reminiscencje myśli Janusza Korczaka wykorzystane w nowoczesnych modelach kształcenia*, WSP, Częstochowa 1996, s. 53 – 66; J. Bińczycka, *Polski Komitet Korczakowski*, в: T. Pilch (red.),

- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005, Tom IV, s. 566 – 567.
23. Вж. по-подр. M. Michalak, Ma moc serdeczności, в: T. Belerski, Kawalerowie Orderu Uśmiechu, Meissner&Partners, Warszawa 2013, s. 11 – 13.
24. A. Edestin, Uśnij, moja córeczko, в: Wspomnienia o Januszu Korczaku, Nasza Księgarnia, Warszawa 1981, s. 43.
25. J. Korczak, Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012, s. 14 – 16.
26. J. Korczak, в: M. Chymuk, Janusz Korczak dziecko i wychowawca, Wydawnictwo WAM, Kraków 1995, s. 36.
27. Пак там, s. 31.
28. Пак там, s. 32.
29. Пак там, 37.
30. B. Smolińska-Theiss, Korczakowskie narracje pedagogiczne, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013, s. 119.
31. M. Michalak, Nie ma dzieci – są ludzie. Janusz Korczak pierwszym niekonstytucyjnym rzecznikiem dziecka, в: R. Gawrych, A. Solak, T. Wardała (red.), Interdyscyplinarność w wychowaniu. Inspiracje korczakowskie, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Gdańsk 2014, s. 17.
32. Срв. Adhortacja apostolska “Familiaris consortio” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła Katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym, в: Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II, Tom I. 1979 – 1995, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, s. 125.
33. O. Medvedeva-Nathoo, Oby im życie łatwiejsze było... O Januszu Korczaku i jego wychowanku, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012, s. 29.
34. J. Korczak, Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012, s. 55.
35. Срв. пак там.
36. Пак там, s. 56.
37. По-подр. J. Korczak, Prawo dziecka do szacunku, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012.
38. Срв. M. Michalak, O odpowiedzialność wobec dzieci, в: Doktorat Honoris Causa. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Marta Santos Pais, Rzecznik Praw Dziecka i APS, Warszawa 2017, s. 34 – 35.
39. Jan Paweł II, Adhortacja Familiaris Consortio, в: Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II, Tom I, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2006, s. 125.
40. J. Korczak, Wychowawca – obrońcą, „Szkoła Specjalna”, 1926/27, nr 2.
41. Състояние към края на 2015, 2016, 2017 г.
42. В т. ч. проф. Ядвига Бинчицка, проф. Алиция Хибицка, Рената Дурда, Анна Димна, Батия Гилад, Елжбета Голинска, Гжегож Ях, проф. Тереса

Яцковска, Рафал Янишевски, д-р Павел Ярос, проф. Ева Ярош, проф. Елжбета Карска, Мирослава Контна, д-р Лаура Коба, Балбара Колага, Изабела Колецка, проф. Марек Конопчински, Хенрика Кшивнонос-Стрихарска, Анна Леховска, Йоанна Луберадзка-Груца, Едвард Лутчин, проф. Бибиана Мосаковска, проф. Божена Мухацка, о. Аркадиуш Новак, г.х. Анна Новосад, Тереса Ограджинска, Малгожата Оме, проф. Дорота Олчак-Ковалчик, проф. Ян Олешчук, Пьотр Павловски, д-р Александра Пьотровска, съдия Тереса Ромер, д-р Моника Сайковска, г.х. Малгожата Шиница, Тадеуш Славецки, о. д-р Йежи Смолен, проф. Барбара Смолинска-Тайс, Анна Собешак, Хенрика Соколовска, о. проф. Адам Солак, проф. Станислав Л. Стадниченко, проф. Мачей Танащ, съдия Анна Мария Весоловска, проф. Мачей Войтишко, Дорота Завадзка, о. д-р Адам Жак.

43. Deklaracja warszawska, в: B. Smolińska-Theiss (red.), Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci-są ludzie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2013, s. 442 – 443.
44. B. Śliwowski, Rok Janusza Korczaka wyjątkowym darem myśli, dokonań i przeżyć współczesnych pedagogów, в: B. Smolińska-Theiss (red.), Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci-są ludzie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2013, s. 486 – 503.
45. B. Smolińska-Theiss, Wstęp, в: B. Smolińska-Theiss (red.), Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci – są ludzie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2013, s. 14 – 19.
46. Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, art. 96.
47. Konstytucja RP, art. 40.
48. E. Jarosz, Dom, który krzywdzi, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2001, s. 23.
49. Пак там, str. 9.
50. J. Korczak, Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012, s. 115.
51. J. Korczak, Pedagogika żartobliwa, в: J. Korczak, Dzieła, Oficyna Wydawnicza Latona, Warszawa 1994, T. 10, s. 197.
52. J. Korczak, Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012, s. 115.
53. P. A., Biją dzieci!, Pismo Tygodniowe „Ewa”, Warszawa, 23 października 1932, Nr 32 (232).
54. K. Marzec-Holka, Dzieciństwo zagrożone przemocą, в: D. Kornas-Bielea (red.), Oblicza dzieciństwa, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 510.
55. По-подр. Е. Т. Gershoff, Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review, “Psychological Bulletin”, nr 128, 2002, s. 539 – 579; E. O. Paulucci i C. Violato, A meta-analysis of the published research on the affective, cognitive, and behavioral effects of corporal punishment, “The Journal of Psychology”, nr 138, 2004, s. 197 – 221;

- R. E. Larzelere i B. R. Kuhn, Comparing child outcomes of physical punishment and alternative disciplinary tactics: A metaanalysis, "Clinical Child and Family Psychology Review", nr 8, 2005, s. 1 – 37; C .J. Ferguson, Spanking, corporal punishment and negative longterm outcomes: A meta-analytic review of longitudinal studies, "Clinical Psychology Review", nr 33, 2013, s. 196 – 208; E .Gershoff i A. Grogan-Keylor, Spanking and Child Outcomes: Old Controversies and New Meta-Analyses, "Journal of Family Psychology", Vol. 30, nr 4, 2016, s. 453 – 469.
56. Изследването на омбудсмана по правата на детето се провежда ежегодно от 2011 до 2017 г., данните са събрани от TNS Център за изследване на общественото мнение сред представителна извадка поляци. Неговата цел е да идентифицира промените в аспектите на социалното съзнание и нагласи. Предмет на изследванията са: социалното одобрение на биенето на деца, отношението на обществото спрямо забраната на телесните наказания, както и нагласите спрямо намесата в проблемно семейство, прилагащо насилие над детето. Интерпретацията на изследванията е извършена от д-р хаб. проф. от Шльонския университет Ева Ярош.
57. Вж. по-подр. Społeczny wydzźwięk nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, w: Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2011 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012, str. 368 – 388; Postawy społeczne wobec bicia dzieci-raport z badań, w: Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2012 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2013, str. 385 – 416; Postawy społeczne wobec bicia dzieci-raport z badań, w: Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2013 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2015, str. 322 – 349; Wyciąg z Raportu z badań dot. postaw społecznych wobec stosowania przemocy w wychowaniu dzieci., w: Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2014 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2015, str. 354 – 387; E. Jarosz, A. Nowak, Dzieci ofiary przemocy w rodzinie. Raport Rzecznika Praw Dziecka. Funkcjonowanie znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2012, s. 176 – 193; E. Jarosz, Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 60 – 89.
58. Пак там.
59. Марта Сантуш Паиш е специален представител на генералния секретар на ООН по насилието срещу деца.
60. Срв. M. Santos Pais, w: Doktorat Honoris Causa. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Marta Santos Pais., Warszawa 2017, Rzecznik Praw Dziecka i APS, s. 110 – 111.
61. По инициатива на омбудсмана по правата на детето 2018 година беше обявена за Година на Ирена Сендлер с решение на Сейма на Република Полша от 8 юни 2017 г.

62. По инициатива на омбудсмана по правата на детето 2012 година беше обявена за Година на Януш Корчак с решение на Сейма на Република Полша от 16 септември 2011 г.
63. Korczak, *Pedagogika żartobliwa*, в: J. Korczak, *Dzieła*, Warszawa 1994, Oficyna Wydawnicza Latona, s. 187
64. A. Mieszkowska, *Dzieci Ireny Sendlerowej*, Muza, Warszawa 2009, s. 20.
65. Срв. М. Michalak, *O odpowiedzialność wobec dzieci*, в: *Doktorat Honoris Causa. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Marta Santos Pais.*, Warszawa 2017, *Rzecznik Praw Dziecka i APS*, s. 28 – 29.
66. Вж. А. Mieszkowska, *Dzieci Ireny Sendlerowej*, Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s. 134.
67. В Комисията работиха в т. ч. ред. проф. Богуслав Банашак, проф. Тадеуш Бернат, д-р Хелена Чепла (пенсioniран съдия от Върховния съд), Бронислав Чех (пенсioniран съдия от Върховния съд), д-р Павел Ярос, ред. проф. Станислава Калус, адв. Ева Милевска-Целинска, д-р Марта Прухал-Вуйчик, Агнешка Ренкас (пенсioniран съдия от Окръжния съд), Тереса Ромер (пенсioniран съдия от Върховния съд), Ева Рудницка-Даниелска (пенсioniран съдия от Окръжния съд), Ядвига Скибинска-Адамович (пенсioniран съдия от Върховния съд), д-р Йежи Слик, ред. проф. Станислав Л. Стадниченко, д-р хаб. Пьотр Телушевич, проф. Станислав Нитецки (съдия от Апелативния съд), проф. Тереса Мруз, както и представители на съдебните попечители и семейните съдии.
68. Непубликуван материал за вътрешно ползване на Омбудсмана по правата на детето.
69. Пак там.
70. Пак там.
71. Пак там.
72. Пак там.
73. Пак там.
74. Пак там.
75. J. Korczak, *Szczęście dzieci*, „Przegląd Społeczny 1906 – 1907“, в: J. Bartnicka (red.) *Dzieła. Na mównicy. Publicystyka społeczna (1898 – 1912)*, Tom 3**, Oficyna Wydawnicza Latona, Warszawa 1994, s. 148.
76. Пак там, s. 149.
77. J. Korczak. *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie.*, Warszawa 2012, *Rzecznik Praw Dziecka*, s. 55.
78. Орден на усмивката – единственото в света отличие с международно признание, с което се удостоверява възрастни по предложение на децата, вж. по-подр. www.orderusmiechu.pl. Споменати в текста кавалери на Ордена на усмивката са: Йоан Павел II, папа Франциск, Ирена Сендлер,

Мария Лопаткова, Ядвига Бинчицка, Магдалена Кохан и авторът на настоящото изложение: Марек Михалак.

79. A. Mieszkowska, Dzieci Ireny Sendlerowej, Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2009, s. 134.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Bińczycka, J. (2005). Polski Komitet Korczakowski. V: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Czerwińska-Rydel, A. (2012). *Po drugiej stronie okna. Opowieść o Januszu Korczaku*. Warszawa: Muchomor.
- Edestin, A. (1981). Uśnij, moja córeczk. V: *Wspomnienia o Januszu Korczaku*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Jan Paweł II (2006). Adhortacja Familiaris Consortio. V: *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Jaros, E. (2001). *Dom który krzywdzi*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Jaros, E. (2009). *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Jaros, E. (2015). *Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Key, E. (1928). *Stulecie dziecka*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Korczak, J. (1927). *Feralny tydzień*. Warszawa: Wydawnictwo J. Mortkowicza.
- Korczak, J. (2012). *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Korczak, J. (1999). *Listy i rozmyślenia palestyńskie*. Warszawa: Agencja Edytorska Ezop.
- Korczak, J. (2012). *Pamiętnik i inne pisma z getta*. Warszawa: WAB.
- Korczak, J. (1994). *Pedagogika żartobliwa*. V: J. Korczak. *Dzieła*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona.
- Korczak, J. (2012). *Prawo dziecka do szacunku.*, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Korczak J. (2018). *Sam na sam z Bogiem. Modlitwy tych, którzy się nie modlą*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Korczak, J. (1995). *Korczak dziecko i wychowawca*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Kot, S. (1924). *Historia wychowania*. Kraków: Księgarnia Polska na Śląsku.
- Lifton, B.J. (1989). *The King of Children. A Biography of Janusz Korczak*, Schocken.

- Marzec-Holka, K. (2001). *Dzieciństwo zagrożone przemocą*. V: D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza dzieciństwa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Medvedeva-Nathoo, O. (2012). *Oby im życie łatwiejsze było... O Januszu Korczaku i jego wychowank*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Michalak, M. (2013). *Ma moc serdeczności*. V: T. Belerski, *Kawalerowie Orderu Uśmiechu*. Warszawa: Meissner&Partners.
- Michalak, M. (2014). Nie ma dzieci – są ludzie. Janusz Korczak pierwszym niekonstytucyjnym rzecznikiem dziecka. V: R. Gawrych, A. Solak, T. E. Wardzała, *Interdyscyplinarność w wychowaniu. Inspiracje korczakowskie*. Gdańsk: Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Gdańsk.
- Michalak, M. (2017). *O odpowiedzialność wobec dzieci*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka i APS.
- Mieszkowska, A. (2009). *Dzieci Ireny Sendlerowej*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie Muza.
- Olczak-Ronikier, J. (2011). *Korczak. Próba biografii*. Warszawa: W.A.B..
- Ostrowicka, B. (2012). *Jest taka historia. Opowieść o Januszu Korczaku*. Łódź: Wydawnictwo Literatura.
- Sadowski, M. (2012). *Janusz Korczak. Fotobiografia.*, Warszawa: Iskry.
- Smolińska-Theiss, B. (2013). *Korczakowskie narracje pedagogiczne*. Kraków: Impuls.
- Smolińska-Theiss, B. (2013). Wstęp. V: B. Smolińska-Theiss (red.), *Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci – są ludzie*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Stachowicz, K. (2012). *Wielkie biografie. Korczak*. Warszawa: Buchmann..
- Szczepka-Pustkowska, M. (2011). *Od filozofii dzieciństwa do dziecięcej filozofii życia. Casus władzy (i demokracji)*. Kraków: Impuls.
- Śliwerski, B. (2013). Rok Janusza Korczaka wyjątkowym darem myśli, dokonań i przeżyć współczesnych pedagogów. V: B. Smolińska-Theiss (red.), *Rok Janusza Korczaka 2012. Nie ma dzieci-są ludzie*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Tazbir, J. (2001). Stosunek do dziecka w okresie staropolskim. V: Bińczycka, J.(red.), *Bici biją*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Theiss, W. (1994). Janusz Korczak: portret polityczny. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 3.
- Theiss, W. (1996). Stary Doktor na indeksie. Nieznane recenzje dzieł Janusza Korczaka z 1954 r. V: M. Juszyk (re.), *Reminiscencje myśli Janusza Korczaka wykorzystane w nowoczesnych modelach kształcenia*. Częstochowa: WSP.
- Theiss, W. (1996). Studia nad spuścizną Korczaka. *Rocznik Naukowy Izraelskiego Towarzystwa Korczakowskiego*, 6.
- Twardowski, J. (2018). Pośłowi. V: J. Korczak, *Sam na sam z Bogiem. Modlitwy tych, którzy się nie modlą*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.

Other Sources/Други източници

- P. A., *Bijać dzieci!*, Pismo Tygodniowe „Ewa”, Warszawa, 23 października 1932, Nr 32 (232)
- Deklaracja warszawska, w: B. Smolińska-Theiss (red.), *Rok Janusza Korczaka* 2012. *Nie ma dzieci – są ludzie*, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, 2013.
- Ferguson C. J., *Spanking, corporal punishment and negative longterm outcomes: A meta-analytic review of longitudinal studies*, “Clinical Psychology Review”, nr 33, 2013.
- Gershoff E.T., *Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review*, “Psychological Bulletin”, nr 128, 2002.
- Gershoff E. i Grogan-Keylor A., *Spanking and Child Outcomes: Old Controversies and New Meta-Analyses*, “Journal of Family Psychology”, Vol. 30, nr 4, 2016.
- Korczak J., *Wychowawca – obrońca*, “Szkoła Specjalna”, 1926/27, nr 2.
- Korczak J., *Szczęście dzieci*, “Przegląd Społeczny 1906-1907”, w: J. Bartnicka (red.) *Dzieła. Na mównicy. Publicystyka społeczna (1898-1912)*, Tom 3**, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Latona, 1994.
- Larzelere R.E. i Kuhn B. R., *Comparing child outcomes of physical punishment and alternative disciplinary tactics: A metaanalysis*, “Clinical Child and Family Psychology Review”, nr 8, 2005.
- Paulucci E. O. i Violato C., *A meta-analysis of the published research on the affective, cognitive, and behavioral effects of corporal punishment*, “The Journal of Psychology”, nr 138, 2004.

Legal Documents/Правни актове, документи и разработки

- Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 poz. 682).
- Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.).
- Postawy społeczne wobec bicia dzieci – raport z badań, w: *Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2012 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, 2013.
- Postawy społeczne wobec bicia dzieci-raport z badań, w: *Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2013 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, 2015.
- Projekt Kodeksu Rodzinnego – niepublikowany materiał do użytku wewnętrznego Rzecznika Praw Dziecka.
- Społeczny wydzwizk nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, w: *Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za*

rok 2011 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, 2012.

Jarosz E., Nowak A., Dzieci ofiary przemocy w rodzinie. Raport Rzecznika Praw Dziecka. Funkcjonowanie znowelizowanej ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, 2012.

Jarosz E., Przemoc w wychowaniu. Między prawnym zakazem a społeczną akceptacją. Monitoring Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, 2015.

Wyciąg z Raportu z badań dot. postaw społecznych wobec stosowania przemocy w wychowaniu dzieci., B: Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2014 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka, 2015.

WE MUST FIGHT FOR THE RIGHTS OF THE CHILD – PEDAGOGICAL IDEAS OF KORCZAK FROM THE PERSPECTIVE OF THE OMBUDSMAN OF THE RIGHTS OF THE CHILD

Abstract. Responsibility today has become the main educational, social, cultural and political problem. Undoubtedly, the period of a special development of the child protection dates from XX century and continues until now. In the beginning, there were appeals and innovatory views on the education of children of the Swedish pedagogue and feminist Ellen Key, who proclaimed XX century as a “century of the child”. After that came the ideas, the creative work and mainly the practical activity of Janusz Korczak. When he was alive Korczak spoke on the topic of children’s protection: “side by side to the defender that knows paragraphs of the written laws, I insist to assign a place to the educator that knows the secrets of unwritten laws” – and by that as announcing the establishment of the institution ombudsman of human rights. Children’s rights are our common responsibility – of the government, the observing institutions, scientists, non-governmental activists, teachers, educators. We should fight for them, to insist, so we would not stand one day in front of the dilemma that Irena Sendlerowa posed, one of the greatest among us, who was rewarded in 2007 with the Medal of the Smile from children themselves: “And what the world did? The Great powers? The world was silent! And silence sometimes means to agree with what is happening”.

✉ **Mr. Marek Michalak**

Ombudsman for Children's Rights

Chancellor of the Chapter of the Order of the Smile

Warsaw, Poland

E-mail: mm@marekmichalak.pl

Translated from Polish: Julian Bozhkov